

بررسی آثار کرونا بر کسب و کارها

سخنرانان:

دکتر علی داوری (عضو هیئت علمی دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران)

آقای سعید سلیمانی (مدیرکل توسعه راهبردها و سیاست‌های سازمان فناوری اطلاعات)

آقای علیرضا میربلوک (عضو هیئت مدیره خانه صنعت، معدن و تجارت استان تهران)

دبیر جلسه:

دکتر علی متوسلی (مدیرکل دفتر خدمات پژوهشی و عضو هیئت علمی موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی)

۱۳۹۹/۰۸/۱۲

مطالب مندرج در این گزارش منحصرآ گفته‌های سخنرانان است و به هیچ‌وجه منعکس‌کننده نظر موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی نیست.

نشست "بررسی آثار کرونا بر کسب و کارها" با سخنرانی آقایان دکتر علی داوری (عضو هیئت علمی دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران)، سعید سلیمانی (مدیرکل توسعه راهبردها و سیاست‌های سازمان فناوری اطلاعات) و علیرضا میربلوک (عضو هیئت مدیره خانه صنعت، معدن و تجارت استان تهران) و جمعی از کارشناسان و علاقه‌مندان در تاریخ ۹۹/۰۸/۱۲ به صورت آنلاین برگزار گردید.

دکتر علی متوسلی

شیوع بیماری کرونا بسیاری از فعالیت‌ها را از حالت سنتی خارج کرده است و بخشی از فعالیت کسب و کارها به صورت دورکاری انجام می‌شود. در بعضی از کسب و کارها مانند بخش‌های خدماتی، انجام کارها بیشتر به شکل دورکاری و در بعضی دیگر مانند بخش صنعت کمتر به این شکل امکان‌پذیر و رایج است. این اتفاق جدیدی است که قبلاً تجربه نشده بود و چالش‌های مخصوص به خود را دارد. به طور عمده، کیفیت و پیشبرد کارهایی که وظیفه یک مجموعه یا سازمان است به چالش کشیده شده است و در عین حال در خانه ماندن برای شکستن زنجیره انتقال ویروس نیز اهمیت ویژه‌ای دارد. از نظر فردی نیز اینکه افراد فعالیت‌های روزانه خود را با محدودیت می‌بینند می‌تواند کسل‌کننده و آزاردهنده باشد. از طرفی کارها را باید به صورت دورکاری پیش ببرند و از سوی دیگر وظایفی که در خانه دارند مانند مدیریت آموزش فرزندان می‌تواند فضایی پرتنش را ایجاد کند. به نظر می‌رسد در این شرایط جدید و در مواجهه با این چالش‌های بی‌سابقه، بررسی و یافتن پاسخ برای سوال‌هایی مانند اینکه "دورکاری چه تاثیری بر بخش‌های مختلف اقتصادی و عمومی سازمان‌ها و نیروی کار داشته است؟" ضرورت دارد.

دکتر علی داوری

جهان با بحرانی روبرو شده است که به گفته برخی از کارشناسان، از جنگ جهانی دوم تا امروز سابقه نداشته است. کرونا بحرانی حاد است که روند زندگی ما را تحت تاثیر قرار داده و هنگامی که از آن عبور کنیم و وارد دوران پساکرونا شویم سرمنشا یکسری تغییرات در زندگی انسان خواهد بود. کرونا علاوه بر تهدید جان انسان‌ها با مجموعه‌ای از مشکلات و مسائل اقتصادی ترکیب شده و ریسک‌های زیادی را بوجود آورده است.

ریسک به معنای در معرض خطر قرار گرفتن است و موضوع ریسک در اقتصاد و کسب و کار اهمیت جدی دارد. ریسک‌ها را می‌توان به ریسک‌های تجاری که مربوط به خود محصول یا کالا و خدمات است و ریسک‌های غیرتجاری که مربوط به رویدادهایی خارج از فرآیند تولید و تجارت است مانند بحران ۱۱ سپتامبر یا بحران کووید ۱۹، تقسیم کرد. در ادامه به ۴۰ ریسک کسب و کار در بحران کرونا که در ۵ بخش گردآوری شده است، اشاره خواهیم داشت. دسته اول ریسک‌های اقتصادی هستند. برخی از این ریسک‌ها عبارتند از: ۱- رکود طولانی مدت اقتصاد جهانی، ۲- افزایش ناگهانی ورشکستگی‌ها و موج ادغام صنعتی، ۳- ورشکستگی صنایع یا بخش‌های اقتصادی در برخی کشورها، ۴- افزایش بیکاری به ویژه جوانان، ۵- تضعیف وضعیت مالی اکثر اقتصادها و ۶- نوسان و اختلال بلندمدت زنجیره تأمین جهانی. فروپاشی اقتصاد کشورهای در حال توسعه به عنوان چالشی جدی در جهان کرونایی امروز است که افزایش تورم در این کشورها از تبعات و آثار آن به شمار می‌رود. خروج گسترده سرمایه‌ها و رکود در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کاهش بودجه بازنشستگی به دلیل مشکلات مالی صندوق‌های بازنشستگی از دیگر ریسک‌های اقتصاد جهانی است که دولتمردان باید برای مواجهه با آن برنامه‌ریزی کنند.

دسته دوم ریسک‌های اجتماعی حاصل از شیوع بیماری کروناست. ورشکستگی موسسات تحصیلی و آموزشی در صورت طولانی شدن بحران، تضعیف و یا فروپاشی نظام‌های ملی تأمین اجتماعی، گران‌شدن و ناکارآمدی نظام‌های بهداشتی، سواستفاده دولت‌ها از وضعیت بحران و حالت اضطراری و کاهش آزادی‌های مدنی، تشدید مشکلات سلامت روانی، افزایش نابرابری اجتماعی و

عصبانیت مردم از مدیران ارشد سیاسی و بی‌اعتمادی به دولت‌ها نیز از جمله این ریسک‌ها محسوب می‌شود که در مدیریت کلان اجتماعی باید به آنها توجه شود.

ریسک‌های ژئوپلیتیک در دسته سوم قرار می‌گیرند. از جمله ریسک‌های ژئوپلیتیک گسترش ویروس کرونا نیز می‌توان به بسته ماندن مرزها و مشکلات جابجایی کالا و افراد، بهره‌برداری دولت‌ها از بحران کووید ۱۹ برای منافع ژئوپلیتیک، تشدید بحران‌ها با کاهش کمک‌های خارجی به برخی کشورها، دولتی‌تر شدن صنایع استراتژیک در بعضی از کشورها و در نهایت تشدید مناقشات نظامی بلندمدت اشاره کرد.

دسته چهارم ریسک‌های فناوری است. حملات سایبری و سواستفاده از داده‌ها به دلیل تغییر الگوهای کاری (مجازی شدن و دورکاری)، بیکاری بیشتر نیروی کار به دلیل اتوماسیون و طراحی فرایندهای کاری با ارتباط انسانی کمتر، پذیرش اجباری فناوری‌های جدید (مانند درمان و مراقبت از راه دور) و در آخر نیز، اختلال در زیرساخت‌ها و شبکه‌های IT، از جمله خطرهایی است که بخش فناوری هر کشوری را می‌تواند تهدید کند.

آخرین و پنجمین دسته از ریسک‌های شیوع ویروس کووید ۱۹ ریسک‌های مربوط به بخش صنعت است. افزایش قیمت محصولات و خدمات، افزایش قیمت مواد اولیه، حذف تدریجی برخی مشاغل و صنایعی که امکان فعالیت ندارند مانند گردشگری، تفریحی و سرگرمی، کاهش میزان تقاضای مشتریان به دلیل گرانی، کاهش فعالیت شرکت‌های کوچک و متوسط و استارت‌آپ‌ها به دلیل تاب‌آوری پایین، حفظ سلامت جسمی و روانی کارکنان و در نهایت، کاهش انگیزش کارکنان به دلایلی مانند حذف اضافه کاری، افزایش هزینه‌های زندگی و ... از جمله ریسک‌های مطرح در صنعت کشورهاست که علاوه بر سایر ریسک‌های جهانی باید به آن توجه ویژه داشت و برای مدیریت آن استراتژی‌های مختلف مدیریت ریسک را به کار گرفت.

سعید سلیمانی

پاسخ به این سوال که "کرونا چه تأثیری بر کسب و کارهای حوزه فناوری اطلاعات گذاشته است؟" بسیار پیچیده به نظر می‌رسد. موضوعاتی مانند ۱- تنوع زیاد این کسب و کارها و تأثیر متفاوتی که کرونا بر هر یک از این کسب و کارها می‌گذارد، ۲- شبکه وسیع و متنوعی از مشتریان، تأمین‌کنندگان، نهادهای حاکمیتی و دولتی که هر کسب و کاری با آن در ارتباط است و از آنها تأثیر می‌پذیرد و ۳- تأثیرپذیری هر یک از اجزای این شبکه از شیوع کرونا که می‌تواند بر کسب و کار مورد مطالعه نیز اثری متفاوت داشته باشد، منجر به پیچیدگی پاسخگویی به این پرسش می‌شود.

برای پیمایش تأثیر کرونا بر شرکت‌های حوزه فناوری اطلاعات نظرسنجی از حدود ۱۰۰ شرکت فعال کشور در این حوزه در روز ۲۳ فروردین ۱۳۹۹ انجام شد. بر این اساس برآوردی از میزان و چگونگی تأثیر شیوع کرونا بر این دسته از شرکت‌ها بدست آمد تا برنامه‌ها و اقداماتی توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات برای کاهش تأثیرات منفی شیوع ویروس کرونا بر این کسب و کارها طراحی شود. این شرکت‌ها در ۴ حوزه خدمات آنلاین (شامل فروشگاه‌های اینترنتی، پلتفرم‌های تحویل کالا و ارائه-دهندگان خدمات)، خدمات نرم‌افزاری (شامل تولید و توزیع نرم‌افزارها و بازی‌های رایانه‌ای، خدمات پشتیبانی و طراحی وبسایت و ...)، کسب و کارهای حضوری (شامل حوزه‌هایی که ضرورتاً نیاز به حضور فیزیکی در محل کار دارند، مانند برخی خدمات مبتنی بر فناوری اینترنت اشیا) و خدمات پزشکی آنلاین (شامل خدمات حوزه‌های سلامت، ارائه مشاوره‌های آنلاین و ...) قرار داشتند. یافته‌ها نشان می‌دهد که شیوع ویروس کرونا بر ۷۲ درصد از کسب و کارهای مورد بررسی اثر منفی داشته است. حوزه خدمات آنلاین مانند تاکسی‌های اینترنتی و شبکه‌های فروش آنلاین، بیشترین تأثیر منفی را از این وضعیت گرفته‌اند و در مقابل، حوزه‌های مربوط به خدمات پزشکی (تولید تجهیزات پزشکی، مشاوره آنلاین و ...) بیشترین تأثیر مثبت را از کرونا گرفته‌اند.

تنها ۱۸ درصد از شرکت‌های موجود، به دلیل شیوع کرونا مجبور به کاهش نیروهای خود شده‌اند و در عین حال، بیشترین تعدیل نیرو در حوزه نرم‌افزار بوده است. ۵۱ درصد شرکت‌های نوپایی که شیوع کرونا بر آنها تأثیر منفی گذاشته است، کاهش مشتریان (تقاضا) و کاهش درآمدهای ناشی از آن را مهمترین تأثیر ویروس کرونا بر کسب و کار خود می‌دانند. شرکت‌های فعال در حوزه نرم‌افزار اگرچه عموماً با عدم حضور نیروی کار در محل، دچار مشکلات نمی‌شوند، اما بیشترین تأثیر منفی را از اختلال در دسترسی به زنجیره ارزش گرفته‌اند. شرکت‌های فعال در حوزه پزشکی، بیشتر از سایر حوزه‌ها اعلام کرده‌اند که یا کاهش درآمد نداشته‌اند و یا کاهش درآمد ناچیزی داشته‌اند. از طرف دیگر، شرکت‌های فعال در حوزه نرم‌افزار بیشتر از سایر حوزه‌ها، کاهش درآمد داشته‌اند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ۶۲ درصد شرکت‌ها ادعا کرده‌اند که در صورت تداوم شرایط موجود، کسب و کارشان در کمتر از ۳ ماه به طور کامل تعطیل خواهد شد، ۶ درصد شرکت‌ها بین ۳ تا ۶ ماه تاب می‌آورند و ۳۲ درصد شرکت‌ها می‌توانند با منابع موجود تنها تا پایان سال به فعالیت خود ادامه دهند.

بر اساس نظر خود کسب و کارها، حوزه‌های اولویت‌دار برای دریافت حمایت‌های دولت به ترتیب شامل حوزه‌های ۱- اپلیکیشن‌های آنلاین خدماتی، و حمل و نقل اینترنتی و غیراینترنتی، ۲- استارت‌آپ‌های خدماتی و مواد غذایی، ۳- استارت‌آپ‌های نوپای زیر ۱ سال، ۴- استارت‌آپ‌های تجارت الکترونیک، ۵- ایده‌های تبدیل کسب و کار به صورت آنلاین، ۶- بخش تولیدی، ۷- پلتفرم‌های خدماتی، ۸- پوشاک و غذا، ۹- تاکسی اینترنتی و سفارش غذا و ۱۰- تجهیزات پزشکی بوده است.

تحقیق دیگری نیز با موضوع "آینده‌نگاری فناوری اطلاعات"، از طریق پرسش‌نامه آنلاین و با روش دلفی و با گردآوری آراء خبرگان توسط سازمان فناوری اطلاعات مشتمل بر ۲۱ حوزه فناورانه در اردیبهشت و خرداد سال جاری انجام شد. اصلی‌ترین و مهمترین هدف از انجام این طرح، دریافت نظر خبرگان و متخصصان حوزه «فاوا» کشور در خصوص "لزوم یا عدم لزوم دخالت دولت" و "چگونگی دخالت دولت" و در توسعه هر یک از حوزه‌های فناورانه فعلی یا آینده‌دار بود.

با توجه به همزمانی اجرای این طرح با شیوع ویروس کرونا، علاوه بر سوالات اصلی پرسشنامه، یک سوال با مضمون "چگونگی و میزان تأثیر شیوع کرونا بر هر یک از ۲۱ حوزه فناورانه" از همه شرکت‌کنندگان پرسیده شد که نتایج آن نیز در کنار پاسخ به سوال "میزان اهمیت هر فناوری برای کشور" بررسی و تحلیل شد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که عمده اقدامات مورد انتظار خبرگان برای دخالت دولت، در بسیاری از حوزه‌ها مشترک است. این اقدامات و مداخلات برای توسعه فناوری مواردی مانند توسعه همکاری‌های فناورانه داخلی، توسعه زیرساخت تحقیق و توسعه، وضع یا بروزرسانی قوانین و مقررات مناسب، کاهش مقررات‌گذاری و آزادسازی، ارتقاء میزان تامین مالی تحقیق و توسعه و در آخر استانداردسازی و مقررات‌گذاری خاص در یک حوزه، را شامل می‌شود. در پاسخ به سوال شیوه‌های دخالت دولت برای توسعه بازار نیز پاسخ‌هایی چون کمک به توسعه شرکت‌های کوچک، متوسط و نوپا، ارتقاء محیط کسب و کار، آگاهی بخشی به بازار در خصوص منافع و فرصت‌ها، حمایت دولتی از طرف عرضه و در نهایت آزادسازی و کاهش مقررات‌گذاری، از طرف شرکت‌کنندگان مطرح شده است.

علیرضا میربلوک

در کنار مباحث علمی مطرح شده توجه به شواهد میدانی می‌تواند به روشن شدن ابعاد موضوع کمک کند. همه‌گیری کرونا رویدادی بود که تا پیش از این تجربه مواجهه با آن را نداشتیم و شیوع این بیماری رفته رفته سبک زندگی ما را تغییر داد. به دلیل ناشناخته بودن رفتار این ویروس و اتفاقاتی که در پی این همه‌گیری رخ می‌دهد نمی‌توانیم عکس‌العمل مطلوبی در برابر آن داشته باشیم و تمامی تصورات ما از آن نادرست از کار در می‌آید. برای مثال در ماه‌های اول شیوع بیماری، خرید دستگاه‌های

تولید ماسک کاری اقتصادی بنظر نمی‌رسید و طولانی شدن و همگانی شدن استفاده از ماسک را تصور نمی‌کردیم. یا برای مثال بنظر می‌رسید که در فصل گرم سال و در مواجهه با دمای هوای بالا، ویروس از بین برود اما در اوج گرما در خوزستان شیوع بیماری را شاهد بودیم. از سوی دیگر در سال ۹۹ افت بی‌سابقه ارزش پول ملی، تحریم‌های شدیدتر و بی‌سابقه که حتی فروش نفت را نیز بسیار مشکل کرده و سو مدیریت در بخش‌های مختلف به مشکلات اقتصادی دامن زده است.

ابعاد گسترش این بیماری آنقدر بزرگ است که حتی با جنگ‌های جهانی هم قابل مقایسه نیست. جنگ‌ها وابسته به جغرافیا هستند اما پاندمی کرونا فراتر از جغرافیا یا قومیت و نژاد، کل جهان را درگیر خود کرده است. در این شرایط با انسانی روبرو هستیم که از وضعیت اقتصادی و بهداشت روانی مطلوبی برخوردار نیست.

این روزها با پدیده‌ای به نام "شاغل فقیر" روبرو هستیم و به نظر می‌رسد که یک خانوار ۴ نفره که سرپرست شاغل دارد تنها بتواند مایحتاج اولیه زندگی را فراهم کند و دستمزدی که می‌گیرد مخارج زندگی را نمی‌تواند پوشش دهد. این فرد شاغل مطمئناً از فشار و استرس رنج می‌برد و بهره‌وری لازم را هنگام کار نخواهد داشت.

در دهک‌های درآمدی متوسط به بالا جمع جبری هزینه‌ها افزایش نداشته و یا حتی کاهش داشته است. زیرا بعضی از هزینه‌ها مانند مسافرت به خارج از کشور که سهم بزرگی در کل هزینه‌ها دارند بسیار کم شده است و حتی افزایش چند برابری هزینه‌هایی که سهم کوچکی در سبد هزینه کل داشته‌اند تاثیر چندانی ندارد. در دهک‌های درآمدی متوسط به پایین به تدریج تقاضا برای کالا و خدمات به دلیل افزایش قیمت‌ها و عدم تناسب رشد درآمد و هزینه، کاهش یافته و به اصطلاح سفره خانوار کوچک شده است. بنابراین با کاهش تقاضای مصرفی در جامعه مواجه خواهیم شد و به دنبال آن بخش تولید نیز با کاهش تولید و عدم امکان صادرات برای برخی از کالاها، دچار رکود و آسیب می‌شود. حدود ۷۰ درصد کسب و کارها در این شرایط دچار مشکل شده‌اند و اگر کالای تولیدی جز کالاهای مصرفی روزانه نباشد آسیب به تولیدکننده بیشتر است. البته در کسب و کارهایی که منطبق با شرایط فعلی به تولید کالا و عرضه خدمات مشغول هستند اوضاع مناسب است. برای مثال فروش‌های اینترنتی به حد بی‌سابقه‌ای افزایش یافته و از رونق خوبی برخوردار است. اما در مجموع مضرات کرونا برای کسب و کارها از محاسن آن بسیار بیشتر بوده است.